

KULTURE V ČEŠKEM OKOLJU

Ciril Zlobec

PRISTANIŠČA IN KULTURNI PRISTANI SREDOZEMLJA

Zadnja dva dni septembra in 1. oktobra je potekal v Trstu mednarodni kongres na dokaj široko in odprto (zato pa tudi nekoliko abstraktno) temo **Pristanišča in kulturni pristani Sredozemlja**. Razprava, med udeleženci so bili večinoma univerzitetni profesorji, je bila strpno akademska, drug ob drugem (in spoštljivo drug do drugega) so nastopili, denimo, Judje in Arabci, kajti znova se je tudi na tem kongresu pokazalo, da so si dileme, travme in problemi sredozemskih narodov, držav in kultur precej podobni, čeprav znotraj tega prostora pogosto tudi različni in celo sovražno antagonistični, toda primerjalno, v širšem kontekstu današnje globalizacije sveta, vendarle razpoznavni kot skupni ali vsaj kot del skupne usode. Na kratko bi jih lahko opredelili kot ponovno in zaskrbljeno iskanje lastne identitete, od ekonomske do etnične, ob rastočem nelagodnem občutku, da Mediteran z vso svojo multinacionalno zgodovino, kulturo, kulturno dediščino, religijami in civilizacijami ni več nekdanji 'popok sveta', referenčna točka mnogih in marsičesa, ampak precej neuskklajena združba narodov in držav, ki so jim danes, kljub nepregledno bogati preteklosti, skupne predvsem težave, problemi, travme, negotovost in podrejenost v soočanju z novimi pobudami dežel in skupnosti z obal Atlanskega in Tihega oceana.

Prav naslov te rubrike, **Naš daljni bližnji svet**, morda še najbolj primerno označuje stanje in odnose na tem področju, kamor sodi, bolj kot si včasih mislimo, tudi mlada slovenska država, še prej pa najbrž slovenski narod z vsemi s svojimi manjšinami, ki jih ne posebno posebej imenujemo 'zamejce' in jih, žal, največkrat, tako tudi občutimo: kot nekaj, kar nismo mi sami, kot tisti odrezani kos našega narodnega telesa, ki je pač ostal 'zunaj'.

Toda to je že druga zgodba.

V pričujoči številki objavljamo razpravi obeh slovenskih udeležencev in zanimivo razpravo dr. Nagibe Jerad, profesorice na eni izmed tuniških univerz. Naša objava se drži vrstnega reda, reda nastopov vseh treh, tu zastopanih razpravljalcev.

Veliko pristankov, malo 'zasidranih'

Morda so krive izkušnje mojega relativno dolgega življenja, v katerem sem bil, ne da bi bil zapustil svojo deželo, državljan treh držav, udeleženec dveh vojn, preživel politično konfinacijo in dva diametralno nasprotna si družbena sistema in

zdaj živim v tretjem, ki noče imeti nobene zveze ne s prvim ne z drugim, imam dolgoletne pisateljske in tudi nekaj političnih izkušenj, ki so se v moji domovini enako pogosto prekrivale, kot se znašle v bolj ali manj konfliktnem medsebojnem odnosu z družbenimi. Dovolj razlogov torej, da gledam na svet okrog sebe z določeno mero skepse. Toliko bolj, kadar je vmes kultura. Svet je slab, bi lahko potožil kot pesnik, nikoli pa me ni zavedlo, da bi trdil, kako je posameznik, kot njegovo psihološko nasprotje ali vsaj kontrapunkt, že tudi a priori dober.

Če zaupam knjigam in svoji prvi mladosti, bi pritrdil mnenju nekaterih sociologov, da smo ljudje druge polovice našega stoletja najbolj preizkušana generacija doslej: potisnjeni, ali povzdignjeni?, v položaj – odvisno od našega zornega kota –, ko moramo nepretrgoma izbirati, ker naš čas nam ponuja več, kot zmoremo sprejemati, tudi več kot lahko z razmislekom odberemo. Predvsem na področju informacij. Ko je bil dostop do njih še do nedavna omejen na ozek krog izbrancev, smo to imeli za privilegij in mu pripisovali vsakršno moč, ekonomsko, politično in oblastno. Zdaj pa že tožimo, da postajamo žrtve nadležne ponudbe vsakršnih informacij, čeprav brez njih ne moremo več živeti. Informacija nam je postala pomembnejša od tega, o čemer nam poroča: dogodki ostajajo lokalni, parcialni, informacija o njih pa univerzalna. Bolj kot nedavna vojna v Bosni in v Čečeniji, množični plemenski pokoli v Ugandi in drugih afriških državah, bolj kot krvava konfrontacija med Izraelci in Palestinci, teroristični napadi v Baskiji in na Severnem Irskem itd. itd., nas zanimajo informacije o vsem tem, sprotne, natančne, v sliki in besedi, dramaturško prilagojene našemu pričakovanju. Še tako strašne stvari, še tako veliko zlo so zanimivi samo toliko, dokler trajajo, dokler vznemirjajo našo fantazijo, dokler so novica dneva, dokler so novost. Ponavljajoča stanja nas dolgočasijo; vse, kar dolgo traja, nas utruja.

Univerzalizacija informacije, predvsem naša nikoli potešena lakota po njej, je zabilasla sleherno vrednostno razliko, tudi etično, papeževa verska popotovanja po svetu na primer, projicirana skozi satelitsko in posredovana prek internetske mreže na naše družinske tv ekrane, so medijski dogodek, vendar, ker se ta potovanja stereotipno ponavljajo, se nas manj dotaknejo, kot sta se nas, denimo, v zadnjem času, ekranizirana pogrebna obreda dveh karizmatičnih žensk: nesrečne princese ljubezni Diane in medijske zvezde skromnosti in dobrote, matere Tereze.

Navadili smo se, da res zaživimo samo s tistim, kar se pravkar dogaja ali na kar smo kot na izjemen dogodek že vnaprej, prav prek medijev, pripravljeni. Samo še videti ga moramo. V takšni simbiozi s svetom živimo dan za dnem, vse dni, vsak dan od jutra do večera, nespečeži, če so pri volji, tudi vse noči.

Volumen naše sprejemljivosti je torej poln, prepoln, preprosto ne sprejema več.

In kakšno vlogo še lahko ima pri tem kultura, ki že po svoji naravi terja zbranost, svoj čas in prostor v tej zbranosti, samorefleksijo in njeno soočanje s samorefleksijo drugih, pripravljenost in usposobljenost za individualen notranji dialog z njo? Težko si je priznati, tudi meni, toda ne gre si zatiskati oči: visoke, napol pobožanstvene kulture v slonokoščenem stolpu ali vsaj v njegovi senci, tudi demokratično meščanske in, v dobri veri, revolucionarne kulture, med katerima je naša generacija lahko izbirala ali ju po lastnem okusu in potrebi premešala, ni več. Vsaj ne v smislu relevantne socialne sile, s katero naj bi računala vsaka politika. Kot da družba, narod, država ne morejo več iztržiti iz kulture tistega, kar od nje pričakujejo. Kultura je torej v novih razmerah le še ena od dejavnosti, ki mora sama skrbeti za svojo promocijo. Vse, kar ima v sebi naravo množičnosti (gledališče, film, televizija, velike glasbene prireditve) iz eksistenčnih nujnosti vse bolj streže, tudi ko

ostaja umetnost, predvsem razpoložensko konzumnim potrebam najširše javnosti; vse, kar je intimnejše, komorno, naravnano na individualno percepcijo, postaja, kolikor ni že postalo, stroka, namenjena specialistom, sladokuscem. To je najbolj vidno pri literaturi. Ostaja nam seveda upanje, da bo vsaj učinkovala kot stroka, po zakonu radiacije, prek vpliva tistih, ki jo poznajo, sprejemajo in živijo z njo, na vse širši krog tistih, ki niso več v osebni stiku z njo, ki so zunaj polja njene neposredne radiacije.

Pesimistično razmišljanje? Pesimistično morda celo do te mere, da je zavajajoče in v nasprotju z dejanskim stanjem?

Ne, pesimizem mi je po naravi tuj, razmišljam pa s skepsjo, ki mi jo prišepetava izkušnja, da se ne bi vdajali naivni idiliki, rožnatemu gledanju na stvari in potem užaljeni pestovali svojo 'žalostno' usodo 'nerazumljenih'.

Po mojem globokem prepričanju gre, kar zadeva kulturo danes, za eno od številnih znamenj preloma civilizacije, če ne že kar za prve korake nove, ki se ji vse teže prilagajamo. Vsak na svojem področju in vsi skupaj jo na vseh ravneh ustvarjamo v takšnem tempu in tako nepreklicno, da je kot celoto resnično več ne dohajamo, da je v njeni celoti tudi več ne razumemo. Tako imamo po sili razmer samo dve možnosti: da postanemo specialisti ali ostanemo nevedneži. Mnogi smo še zmerom malo tu, malo tam, Na smeh mi gre, ko vidim, da nekateri tudi najbolj modernistični pesniki pišejo svoje pesmi ob obveznem poslušanju Bacha, nič manj paradoksalen ni ta ustvarjalni odnos jaz-drugi med slikarji in glasbeniki. Marsikdo je tudi sam, kot osebnost, razklan na dvoje.

Pred to novo civilizacijo stojimo zmedeni kot Kolumb, ki je odpotoval v Indijo in prijadral v Ameriko: teže kot za katerokoli doslej bi kolikor mogoče zanesljivo ugotovili, da jo zaznamuje in povezuje kako skupno, razvidno občutje časa, kot bi dejal Ungaretti; takšno skupno občutje, čutenje, razpoloženje je bilo značilno še za sredino našega stoletja, ko so agonijo zdaj že mrtve civilizacije odkrivali v absurdu, gnusu, sizifovstvu, Niču, čeprav je bilo to njihovo odkrivanje hkrati tudi protest, upor.

Proti komu in zaradi česa bi bilo mogoče danes protestirati? Proti komu in zaradi česa se upreti?

Vse, kar je in se dogaja, je v določenem smislu normalno, razvojno logično, domala brezosebno, pragmatično pravično v slogu *živi in pusti živeti*, demokratično, celo v človekov blagor je usmerjeno, tudi poti do kulture ta naš čas ne zapira nikomur, ki si jo želi, celo gmotno in organizacijsko pomaga do nje mnogim, ki jo še(!) potrebujejo, toda temeljnega pečata civilizaciji, po katerem bi jo v prihodnje prepoznavali in ocenjevali, kultura danes žal ne daje več.

So bili prelomi dosedanjih civilizacij drugačni? Pri vseh je bila, če naj verjamemo zgodovinopisju, v odločilni meri prisotna kultura v najširšem smislu. Morda se je zdaj premaknila s področja idej in bolj ali manj humanistične sporočilnosti na tehnično in tehnološko raven, ki je usmerjena v tržno uspešnost in samo z njo tudi merljiva. Nisem prvi, ki to govorim, niti prvi, ki to ponavljam: prav v zadnjih desetletjih se je, recimo, dobršen del literature po vsem svetu, hkrati ko se je na ravni sporočilnosti hermetiziral, z uvajanjem tako imenovane estetike grdega poskušal približati domnevemu okusu mladine in plebsa. Poraz je popoln. Tradicionalno estetiko lepega, celo lepотно všečnega, je prevzela industrija in jo do fantazijskih razsežnosti razvija neprestano. Zapolnjuje ta skrb za lepoto uporabnih predmetov, ki determinirajo vsakogar izmed nas, tudi splošno človeško potrebo po estetskem, kar je bila doslej ena od temeljnih lastnosti umetnosti kot samostojne, ničemur zunaj sebe podrejene kategorije? Čeprav je vsa dosedanja umetnost že ob svojem

nastanku, še bolj pa pozneje, kot izbor najboljšega, uspešno opravljala tudi marsikaj drugega, vzgajala je in izobraževala, oblikovala in ohranjala nacionalno in tudi kako drugo zavest, prinašala in omogočala pa je tudi politično in ideološko indoktrinacijo, bila glasnica miru in sovraštva, žal tudi najbolj surovih vojn in najbolj krutega nasilja.

Takšna kultura, v različnih in številnih vlogah, se je v preteklosti, skozi vso človeško zgodovino, pretakala tudi skozi mediteranska, vhodno in izhodno zmerom odprta pristanišča. Njihova zgodovina je znana. Čeprav je njihov promet, statistično gledano, danes večji kot kadarkoli doslej, zlahka postanemo plen nostalgije ob ugotovitvi, da so bila resnična civilizacijska žarišča tudi kulturna, kajti bolj ko se pomikamo v preteklost, bolj se nam zdi, da je bilo življenje celovito, umetnost in kultura, pogosto tudi religija, sta živeli iz istih pogojev kot pomorsko gospodarstvo in politična moč, ki je iz njega izhajala. Toda pri tem ne pozabimo: hkrati in uravnoteženo s trgovskimi ladjami so po Mediteranu plule tudi bojne ladje. Tudi danes ni nič drugače.

A bi sploh lahko bilo?

Z današnjo filozofijo in že tudi s prvimi koraki dejavne politike sožitja in miru, mednarodnega sodelovanja in spoštovanja drug drugega bi lahko prav Mediteran duhovno in kulturno navdihoval svet, mu bil zgled v praktičnem sobivanju razlik in drugačnosti. Pa se to ne dogaja: politična moč, oprta na uspešno, svetovno ekspanzivno gospodarstvo, se je premaknila na obale obeh oceanov, Atlantskega in Tihega, tam nastaja nova civilizacija, o kateri tu razmišljam. Tako imajo mediteranske dežele več razlogov za ponos ob tem, kar so sebi in svetu dale v preteklosti in kar je še zmerom z ničemer primerljiv patrimonij kulture in umetnosti, kot pa razlogov za upanje, da bi to področje lahko tudi danes in v prihodnje realiziralo vse svoje ustvarjalne potencialce ob znanih naravnih in zgodovinskih danostih. Nastopil je čas, ko Evropa, in v njenem okviru Mediteran z večjimi posledicami kot njen Sever ali Zahod, plačuje Ameriki račune za njeno pomoč v prvi in drugi svetovni vojni in pri povojni obnovi. Pobuda epohalnega premika, če ne celo začetka nove, prvič v zgodovini zares globalne civilizacije, je v njenih rokah.

In tega se tudi sama zaveda.

Ni na meni, da zgodovino vrednotim, le razumeti jo poskušam.

Morda je Evropa prav v tem delu zamudila možnost, da bi se obdržala v polni dinamiki razvoja nove civilizacije, še več: zamudila je priložnost, da bi jo prežarila s svojo kulturo z današnjo politično filozofijo komplementarnosti razlik in drugačnosti. Žal so se mediteranski narodi v času svetovne globalizacije preveč ukvarjali z globokimi travmami znotraj samih sebe in v odnosu s sosedi. In večina teh travm še ni odpravljenih.

Sam sem sicer prepričan, da se bo nastajajoča civilizacija kapitala in tržne uspešnosti prej ali slej znašla, ne v estetski, ampak v eksistencialni zadregi prav zaradi svojega odmika od kulture kot najpomembnejše prvine civilne družbe, ki je danes domala po vsem svetu marginalizirana in razbita, a se marsikje že spet pobira.

Nesmiselno bi bilo ne videti in ne ceniti genialnega razmaha tehnologije, tudi komunikacijske, ki je s svojimi dosežki demokratično dostopna vsakomur; tudi nas ne sme spravljati v obup nova demokratična filozofija in literatura grafitnih zapisov, ki dandanes marsikomu nadomeščajo knjigo. Dragocen pa je lahko pouk iz tega: tudi kultura in umetnost morata hitreje odgovarjati na radovednost in številne dileme sodobnega človeka, ki je razvajan, zahteven, zapleteno travmatiziran in neučakan; pisanje 'za večnost' se le pri genijih pokaže, pa še to praviloma naknadno, istovetno z namenom, ki ga spodbuja. Pomembne stvari, ki ostanejo, ki

preživijo, izpričajo to svojo vrednost praviloma a posteriori. Pa tudi redke so, kot je redko vse veliko in vredno.

In vendar je prav, da vsi delamo in ustvarjamo 'za večnost', kot da smo od boga poklicani, navsezadnje pa tudi v naši, spreminjajoči se ali že novi civilizaciji se najpomembnejše v človeku dogaja v njegovih najbolj temnih plasteh, kamor je mogoče prodreti samo peš in posamično.

Tudi v tem smislu gledam na pomen tega mednarodnega srečanja v Trstu na temo Mediterana kot materialne realnosti v preteklosti in danes: mnogi so ustvarjali za svoj čas, a mi še zmerom z občudovanjem razpravljamo o tistem, kar je za njimi ostalo.

Bodimo ob tem spoznanju vsaj malo tudi samoljubni: Smo mi manj kreativni kot naši predhodniki?

Ljubljana, 21. 9. 1997